

De Britse diplomaat James Harris, oprichter van de Oranjepartij

Over de bevoegdheden van een diplomaat

Eric Beekelaar 8751986

21-1-2011

Docent: Liesbeth Geevers

Universiteit Utrecht

Faculteit der Geesteswetenschappen

Departement Geschiedenis en Kunstgeschiedenis

Cursuscode: 201000209

Inhoudsopgave

Inleiding en probleemstelling.....	2
H. 1 De Republiek in de achttiende eeuw, van grootmacht tot speelbal.....	5
H. 2 De Britse visie op de internationale verhoudingen na 1787.....	11
A. De visie binnen Groot-Brittannië op de internationale situatie.....	11
B. Instructies voor James Harris ten aanzien van zijn missie in de Republiek.....	16
C. De diplomatieke carrière van James Harris.....	19
H. 3 Diplomatieke oorlogsvoering in en over de Republiek.....	23
A. Inventarisatie door James Harris.....	23
B. Interventieplannen voor de Republiek.....	27
Conclusie.....	33

*'I abhor this dirty work, but when one is employed to sweep chimneys, one must black one's fingers.'*¹

*'Eighteen years' experience have brought me to admit, in its whole force, a truth inculcated into John Bull with his mother's milk- namely, that France is a natural enemy; and she will remain so as long as envy and jealousy are attributes inseparable from the human mind, I am fully persuaded.'*²

'Sapere aude'

Inleiding en probleemstelling

De periode 1780-1787 is een van de meest hectische maar ook een van de moeilijkst te begrijpen perioden in de geschiedenis van de Republiek geweest. De oudste bondgenoot Groot-Brittannië verklaarde haar de oorlog en met een andere oud-bondgenoot, Oostenrijk, kwam het bijna tot een oorlog. Het is ook een periode waarin een aantal bevolkingsgroepen, beïnvloed door de in die eeuw opgekomen verlichtingsidealen, zich gaan verzetten tegen de heersende machthebbers die vaak op een meer of minder absolutistische wijze de macht uitoefenden. In landen waar de macht relatief het minst absolutistisch was zou dit het eerst tot problemen leiden. Zo wensten de Britse koloniën in Amerika geen belastingverhogingen zonder representatie in het Britse parlement. Het was de aanleiding voor de Amerikaanse Onafhankelijkheidsoorlog.

De Republiek kende al sinds enige eeuwen een relatieve vrijheid maar halverwege de achttiende eeuw herwonnen de Oranjes het stadhouderschap en werden machtiger dan ooit. Het stadhouderschap werd erfelijk en in vele provincies en steden had de stadhouder het recht verkregen om bestuurders te benoemen.³ Hieruit kwam een patronagesysteem

¹ Harris to Camarthen, November 1st 1785.

² James Harris, 3rd Earl of Malmesbury, Harris to Camarthen, December 12th 1786 in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury* (London 1844) 259.

³ C.H.E. de Wit, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787* (Oirsbeek 1974) 16.

voort, de Wit noemt het een gunstelingenfeodaliteit, dat in toenemende mate in botsing kwam met de belangen van regenten en de door democratische ideeën beïnvloedde burgerij.⁴ Onder de naam van Patriotten gingen de regenten en burgerij samenwerken en met Franse steun slaagden zij erin om de macht van de stadhouder op een tamelijk geweldloze manier terug te dringen.⁵

Indien de Fransen erin zouden slagen de Republiek definitief aan hun zijde te krijgen, dan zou dit hun Britse vijanden geografisch gezien in een isolement hebben gebracht.⁶ Hiermee zou ook de Britse rol als grootmacht definitief uitgespeeld zijn geweest. Aangezien de Britten in 1783-1784 vrede hadden gesloten met onder andere Frankrijk en de Republiek, behoorde een militaire oplossing niet tot de mogelijkheden en stond voor hen alleen nog een diplomatieke oplossing open. Het Britse belang bij het terugwinnen van de Republiek was groot en alleen hun beste diplomaat zou uitgezonden mogen worden.

James Harris was op dat moment de meest ervaren Britse diplomaat en zou met steun van zowel regering als oppositie naar de Republiek gaan. In een tijdsbestek van nog geen drie jaar gaf hij Groot-Brittannië niet een maar zelfs twee nieuwe bondgenoten. Hoe hem dit gelukt is zal hierna aan de orde komen. We zullen zien dat Harris zich intensief met de oppositie in de Republiek heeft bemoeid maar ook een leidende rol heeft gespeeld bij de totstandkoming van een alliantie tussen Groot-Brittannië, de Republiek en Pruisen. De hoofdvraag is of hij daarbij naar de letter van zijn instructies heeft gehandeld of dat hij hierin zoveel initiatief heeft genomen dat gesproken kan worden dat Harris zelf beleid heeft gecreëerd.

In het eerste hoofdstuk zal de vraag aan de orde komen waarom de Republiek in een positie kwam dat het internationaal een speelbal kon worden van andere grootmachten. Daarbij zal ook gekeken worden naar de uitwerking hiervan op het bestuur van de Republiek. Vervolgens zal in hoofdstuk twee bekeken worden hoe de Britse politieke visie was ten aanzien van hun buitenlandse politiek. Verder zal bekeken worden wat de door de Britten gewenste politiek was ten aanzien van de Republiek en welke instructies Harris kreeg voor zijn missie. In het derde hoofdstuk zal gekeken worden naar de activiteiten die Harris in de Republiek heeft ontplooid en of deze pasten binnen zijn instructies.

⁴ Ibidem, 18.

⁵ A. Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague* (Londen 1954) 20-22.

⁶ J. Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793* (Cambridge 1994) 98.

Voor mijn onderzoek heb ik allereerst gebruik gemaakt van een drietal primaire bronnen. James Harris heeft wellicht aangevoeld dat deze missie wel eens van historisch belang zou kunnen worden en heeft zijn goede vriend George Ellis bereid gevonden mee te gaan naar de Republiek met als doel een boek te schrijven over hetgeen daar zou voorvallen. Harris zelf had zijn correspondentie goed gearchiveerd en zijn kleinzoon heeft een aantal van zijn brieven, waarvan sommige in verkorte vorm, in een tweetal boeken uitgegeven en hier en daar van commentaar voorzien. Verder is ook de correspondentie van de Pruisische diplomaat Thulemeyer in boekvorm verschenen.

Van de latere auteurs heeft H.T. Colenbrander zich vooral gericht op buitenlands materiaal. Hij zag de Republiek in de laat achttiende eeuw vooral als speelbal van de mogendheden.⁷ Tegen Colenbranders kleinerende beeld van de Patriotten en Bataven als pionnen in het schaakspel van de grote politiek kwam al snel verzet. C.H.E. de Wit verbond juist een authentiek Nederlandse interpretatie aan het lot van de radicale democraten.⁸ Tegen de steeds positiever waardering van het patriottisme als hervormingsbeweging van eigen bodem stond het werk van Alfred Cobban. In zijn boek is James Harris de hoofdpersoon en hoewel Cobban niet onbekend is met de veranderingen die het patriottenbeeld sinds Colenbrander had ondergaan en ook hij de diepste oorzaken van het conflict in het binnenland zocht, wist hij aan te tonen hoe diep sommige buitenlandse gezanten betrokken waren bij de binnenlandse machtsstrijd in de Republiek en a fortiori hoe onmisbaar de internationaal-politieke dimensie is voor het verklaren van de verwikkelingen in de patriottentijd.⁹ Simon Schama biedt met zijn *Patriots and liberators* een mooie synthese van de hiervoor genoemde auteurs zonder dat zijn eigen archiefonderzoek tot nieuwe inzichten heeft geleid.¹⁰ Die nieuwe inzichten zijn er wel gekomen dankzij H.M. Scott. Uit geheime correspondentie tussen Yorke en Stormont bleek dat de Britse regering grote invloed probeerde uit te oefenen op de politiek binnen de Republiek.

⁷ N.C.F. van Sas, *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2005) 20.

⁸ Sas, van, *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit 1750-1900*, 269-270.

⁹ Ibidem, 270.

¹⁰ Ibidem, 274.

H.1 De Republiek in de achttiende eeuw, van grootmacht tot speelbal

In dit hoofdstuk zal aan de orde komen waarom de Republiek in de achttiende eeuw haar status van grootmacht verloor en daardoor een diplomatieke speelbal kon worden van andere grootmachten. Daarbij zal ook gekeken worden naar de gevolgen die dit had voor het bestuur van de Republiek.

Het begin van de achttiende eeuw kenmerkte zich door twee gebeurtenissen die het traditionele machtsevenwicht in Europa wijzigden ten gunste van Engeland (vanaf 1707 Groot-Brittannië). Ten eerste werd Willem III in 1688-89 naast stadhouder van de Republiek ook koning van Engeland. De twee machtigste zeevarende naties waren hiermee door een personele unie met elkaar verbonden. Ten tweede kwam er in 1700 een einde aan de Habsburgse dynastie in het Spaanse rijk. De laatste Habsburger Karel II had per testament bepaald dat de kleinzoon van de Franse koning Lodewijk XIV hem op de Spaanse troon zou opvolgen. De hierdoor gewijzigde machtsbalans gaf Lodewijk XIV in 1701 de moed de in de Spaanse Nederlanden gelegeerde garnizoenen van de Republiek aan te vallen. Deze hernieuwde Franse agressie betekende een schending van de Vrede van Rijswijk uit 1697 en zou de aanleiding voor de heroprichting van de Grote Alliantie tegen Frankrijk.

In 1713 werd echter een vrede gesloten waarbij de Britten hun bondgenoten in de steek lieten om het met de Fransen op een akkoordje te gooien.¹¹ Het enige wat de Republiek mocht bijdragen was de plaats waar de vredesonderhandelingen zouden plaatsvinden, namelijk Utrecht. De Republiek, qua bevolking te klein om de oorlog alleen voort te zetten, schikte zich in deze situatie en moest genoegen nemen met het behoud van de barrièresteden in de Zuidelijke Nederlanden. Het grootste deel van de Zuidelijke Nederlanden werden aan de Oostenrijkse Habsburgers gegeven ter compensatie voor het verlies van de Spaanse troon, dit ondanks het feit dat de Republiek zich enorme inspanningen had getroost om de Zuidelijke Nederlanden te veroveren.

De Republiek was nu verplicht een groot deel van haar defensiebudget te besteden aan het leger in plaats van haar marine waardoor zij minder goed in staat zou zijn haar handelsvloot te verdedigen. De overgang van de Zuidelijke Nederlanden naar Oostenrijk zorgde er enerzijds voor dat deze grote mogendheid betrokken bleef bij de anti Franse

¹¹ Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 57.

coalitie, anderzijds voorkwam het dat de Republiek zich zou verenigen met de Zuidelijke Nederlanden en daardoor een nog sterkere macht zou gaan vormen.

Groot-Brittannië, verdedigd door de zee, kon zich toeleggen op de uitbouw van haar handelsvloot en marine en daarmee haar overzeese gebiedsdelen uitbreiden. In feite kwam de Britse politiek er op neer dat het continent verdeeld diende te blijven en dat de Britten ongestoord hun eigen maritieme weg konden gaan.

Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) werd de anti Franse coalitie voor het eerst echt op de proef gesteld. In 1745 vielen de Fransen de Oostenrijkse Nederlanden binnen. De Republiek en Groot-Brittannië waren verdragsrechtelijk verbonden de Oostenrijkers te helpen dit gebied tegen de Fransen te verdedigen. Oostenrijk was echter al volop in oorlog met Pruisen en ook de Britten konden onvoldoende steun bieden zodat de verdediging voor het grootste gedeelte op conto van de Republiek kwam te staan. De Republiek bracht een leger van tachtig duizend soldaten bijeen maar de Fransen waren sterker en veroverden zelfs Bergen op Zoom en Maastricht.¹²

Net als na de Franse aanval van 1672, veroorzaakte ook deze Franse aanval een paniecreactie en volgde er in 1747 een restauratie van het stadhouderschap, dit keer onder Willem IV. In 1748 was de oorlog echter afgelopen zonder dat dit enige territoriale consequenties zou hebben voor de Republiek. Deze oorlog had echter wel aangetoond dat het leger van de Republiek in zeer slechte staat verkeerde. De Republiek was nu eenmaal een natie dat zich liever bezig hield met het drijven van handel dan het voeren van oorlog.¹³ Zij moest voor de verbetering van het leger dan ook op zoek naar een ervaren buitenlandse officier, die in de persoon van Lodewijk Hertog van Brunswijk werd gevonden.

Na slechts vier jaar aan de macht te zijn geweest, overleed Willem IV in 1751, waarna zijn echtgenote Anne, dochter van de Britse koning George II, regentes werd voor haar minderjarige zoon Willem V. Van de broodnodige legerhervorming kwam weinig terecht omdat de Staten van Holland weigerden mee te betalen aan legerhervorming, als niet ook eenzelfde bedrag zou worden gependeed aan verbeteringen van de al even verwaarloosde marine, hetgeen weer niet in het belang van landprovincies als Gelderland en Overijssel

¹² H.M. Scott, 'Sir Joseph Yorke and the Waning of the Anglo-Dutch Alliance, 1747-1788', in: Bob Moore en Henk van Nierop (red.), *Colonial Empires Compared, Britain and the Netherlands, 1750-1850* (Chippenham 2003) 11-33, 14.

¹³ S.M. Schama, *Patriots and liberators: revolution in the Netherlands, 1780-1813* (London 1977) H. 2-3.

was.¹⁴ Deze patstelling zorgde er voor dat met het begin van de Zevenjarige oorlog in 1756 de Republiek moest opteren voor een neutrale status aangezien zij niet in staat was te voldoen aan haar militaire verplichtingen jegens haar bondgenoot Groot-Brittannië.

Groot-Brittannië, dat ook al haar oude bondgenoot Oostenrijk was kwijtgeraakt aan aartsvijand Frankrijk, toonde begrip voor de neutraliteit van de Republiek maar nam wel schepen in beslag die goederen voor haar vijanden, met name Frankrijk, vervoerden. Hierbij werden ook de schepen van de Republiek niet gespaard.¹⁵ Het hieruit voortvloeiende nadeel voor de Republikeinse handelaren en het inzicht dat Frankrijk een betere handelspartner voor de Republiek zou zijn dan het monopolistische Groot-Brittannië zorgde dan ook voor weerstand tegen de in veler ogen pro Britse politiek van de Orangistische regering, te beginnen met de van oorsprong Britse regentes Anne.¹⁶ Hoewel Groot-Brittannië als overwinnaar uit de Zevenjarige oorlog kwam en vele koloniale gebieden op de Fransen en in mindere mate Spanje had veroverd, had zij in militair opzicht weinig betekend voor haar bondgenoot Pruisen, dat zich met de grootst mogelijke moeite en een flink portie geluk alleen had weten staande te houden tegen een veel sterkere coalitie van Oostenrijk, Frankrijk en Rusland. Daarbij kwam dat toen in 1760 George III de Britse troon had bestegen, hij meteen de oorlogssubsidies aan Pruisen staakte en vervolgens op zoek ging naar een aparte vrede. Hierdoor zou de Pruisische koning Frederik de Grote de rest van zijn leven een grote argwaan tegen de Britten koesteren.¹⁷

Met de meerderjarigheid van Willem V in 1766 leek het volk zich weer eensgezind achter de nieuwe stadhouder te scharen. Met het uitbreken van de Amerikaanse Vrijheidsoorlog in 1776 meende de Republiek wederom neutraal te kunnen blijven. De Britten hadden echter ten aanzien van hun eigen koloniën er altijd voor gezorgd dat zij een handelsmonopolie bezaten, waardoor zij tevens de belangrijkste handelsnatie ter wereld waren geworden. De Republikeinse handelaren hadden deze situatie al decennia lang met toenemende jaloezie aanschouwd en hoopten er dan ook op dat het de Amerikanen zou lukken hun onafhankelijkheid te verkrijgen, waardoor er nieuwe handelsmogelijkheden voor de Republiek zouden ontstaan.¹⁸ Frankrijk, dat iedere gelegenheid te baat nam om haar

¹⁴ H.M. Scott, *British foreign policy in the age of the American Revolution* (Oxford 1990) 224.

¹⁵ Scott, 'Sir Joseph Yorke and the Waning of the Anglo-Dutch Alliance, 1747-1788', 21.

¹⁶ G. Ellis, *History of the Late Revolution in the Dutch Republic* (London 1789) 35-37.

¹⁷ H.M. Scott, *British foreign policy in the age of the American Revolution* (Oxford 1990) 34.

¹⁸ Ellis, *History of the Late Revolution in the Dutch Republic*, 40.

oude vijand Groot-Brittannië dwars te zitten, zorgde voor een succesvolle militaire ondersteuning van de Amerikanen, waardoor de Britten uiteindelijk de Amerikaanse onafhankelijkheid moest erkennen.

Ook in deze oorlog werden regelmatig handelsschepen uit de Republiek door de Britten geconfisqueerd omdat zij handelswaar voor Frankrijk of de Amerikanen vervoerden.¹⁹ Tijdens een doorzoeking van een schip stuitten de Britten bij toeval op een Amerikaanse gezant die een handelsverdrag tussen de Amerikanen en de stad Amsterdam bij zich had. De Britten, die de Republiek, ondanks de neutrale status, tot dan toe nog steeds als hun bondgenoot hadden beschouwd maar inmiddels wel geërgerd waren door de handel van de Republiek met vijanden als Frankrijk en de Amerikanen, beschouwden het handelsverdrag met de opstandige Amerikanen als verraad en, mede gezien de plannen van de Republiek tot aansluiting bij het Verbond van Gewapende Neutraliteit, verklaarden de Republiek de oorlog.²⁰

Ook in deze oorlog bleek de Republiek militair dermate zwak dat het niet eens in staat was om tot een goede militaire samenwerking te komen met Frankrijk. Al gauw verdreven de Britten de Republiek uit een aantal van hun koloniën en mocht de Republiek dankbaar zijn dat de Fransen een aantal van die koloniën weer voor de Republiek heroverde. Op het moment dat zowel Groot-Brittannië als Frankrijk moegestreden waren en tot een vrede kwamen, werd de militaire bijdrage van de Republiek als dermate gering beschouwd, dat de Republiek de tol diende te betalen om de vernederende vredesvoorwaarden die de Britten van de Fransen en Spanjaarden kregen opgelegd, nog enigszins te verzachten.²¹

De voor de Republiek nadelige vrede deed de vijandschap jegens de Britten verder toenemen. Steeds meer handelaren zagen in toenemende mate brood in goede betrekkingen met de Fransen. Daarnaast was er een groep van economisch onafhankelijke burgers ontstaan, die wel belastingen dienden te betalen, maar totaal geen uitzicht op politieke invloed hadden. Het succes van de Amerikaanse vrijheidsstrijders had ook hen een nieuwe impuls gegeven en ook zij wensten een aandeel in de macht. Beide groepen, hoe verschillend ook van samenstelling, hadden een gemeenschappelijke vijand in de stadhouder en onder de naam van Patriotten kwamen ze dan ook tot een samenwerking om de macht

¹⁹ Scott, *British foreign policy in the age of the American Revolution*, 231.

²⁰ Ibidem, 305-306.

²¹ Ellis, *History of the Late Revolution in the Dutch Republic*, 74.

van de stadhouder te beknotten.

De stadhouder had in een aantal provincies benoemingsrechten verworven waarmee hij gedurende zijn regeerperiode een groot aantal vertrouwelingen in belangrijke bestuursposities had weten te benoemen. Zeker in deze provincies was het dan ook niet eenvoudig de stadhouder van zijn macht te ontdoen. In de provincie Holland, de rijkste en daarmee ook machtigste provincie van de Republiek, had de stadhouder minder vergaande rechten gekregen. Deze provincie was ook het meest op de maritieme handel gericht en had ook het meest van de oorlog met Groot-Brittannië te lijden gehad. Omdat daarnaast de handel met Frankrijk meer te bieden had, wilde deze provincie dan ook af van een stadhouder die bekend stond om zijn pro Britse gezindheid.²²

Willem V, als stadhouder in feite in dienst van de provincie, werd steeds meer bevoegdheden ontnomen en durfde zich op een gegeven moment niet meer te wagen in gebieden waar de Patriotten overheersten. Het leek dan ook slechts een kwestie van tijd voordat hij zich geheel uit de Republiek zou terugtrekken om zich enkel met het bestuur van zijn Duitse bezittingen bezig te houden.

Nog geen twee jaar later, in 1787 kwam er een ommekeer. Pruisen, geschokt door het feit dat de Pruisische prinses Wilhelmina door het gewone volk werd gedwongen de Provincie Holland te verlaten, bleek bereid om met ruim twintig duizend goedgeoefende Pruisische soldaten stadhouder Willem V weer in zijn oude machtspositie te herstellen. De aanval zou leiden tot een massale vlucht van de Patriotten naar Frankrijk of de Oostenrijkse Nederlanden.

Verbazingwekkend is het feit dat de Fransen hun Patriottische bondgenoten niet militair gesteund hebben. Frankrijk, hoewel verarmd door de oorlog tegen de Britten, hoefde militair gezien absoluut geen angst voor de Pruisen te hebben en zouden zonder moeite met een getalsmatig drie keer sterker leger de Pruisen tegemoet hebben kunnen treden. Britse dreiging met militair ingrijpen tegen Frankrijk weerhield de Fransen echter van militaire steun aan de Patriotten in de Republiek.

De restauratie van de stadhouderlijke macht van Willem V was dus mede afhankelijk van buitenlandse militaire hulp, waarbij sprake was van een samenwerking tussen Pruisen en Groot-Brittannië. In deze samenwerking speelde James Harris een grote rol. Daarnaast moest ook binnen de Republiek voor voldoende draagvlak voor een stadhouderlijke

²² Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 21.

restauratie gezorgd worden. Ook hierin heeft James Harris een belangrijke rol gespeeld.

Samenvattend kan worden gezegd dat de internationale rol van de Republiek in de achttiende eeuw veranderde van grootmacht naar een staat van militair geringe betekenis maar dat zij door haar strategische ligging toch van groot belang was voor zowel haar oude bondgenoot Groot-Brittannië als voor het naar natuurlijke grenzen zoekende Frankrijk. Groot-Brittannië had met het verlies van de Amerikaanse koloniën een gevoelig verlies geleden er waren door eigen toedoen ook hun laatste continentale bondgenoot kwijtgeraakt. Indien Groot-Brittannië weer een rol als grootmacht op het continent wilde spelen zou het dus in ieder geval het oude bondgenootschap met haar buur aan de andere kant van de Noordzee moeten zien te herstellen.

H. 2 De Britse visie op de internationale verhoudingen na 1784

In dit hoofdstuk zal eerst bekeken worden hoe de Britse politieke visie was met betrekking tot haar buitenlandse politiek. Daarna zal bekeken worden wat deze politiek inhield ten aanzien van de Republiek en welke instructies Harris kreeg voor zijn missie.

A. De visie binnen Groot-Brittannië op de internationale situatie

De Britten waren, na hun glorierijke zege in de Zevenjarige oorlog, uitermate verrast door het militaire succes van de Amerikanen en de Fransen in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog. Daar waar de Britten doorgaans een stabiele regering hadden, zorgde de nederlaag en het verlies van de Amerikaanse koloniën dan ook voor meerdere regeringswisselingen in een tijdsbestek van twee jaar. Daarnaast was het al langer voor buitenlandse diplomaten onduidelijk geweest wie het Britse buitenlandse beleid bepaalde. Constitutioneel gezien had de koning het alleenrecht ten aanzien van het buitenlandse beleid. Vanaf de jaren '60 bemoeiden een tweetal departementen zich met het buitenlands beleid, met alle verwarring van dien.²³ De hieruit voortkomende instabiliteit zorgde er dan ook voor dat er in die periode geen belangrijke internationale zaken met Groot-Brittannië gedaan konden worden. Op zich hoefde dit niet rampzalig te zijn voor de Britten. Als eilandnatie konden zij makkelijker terugvallen op een politiek van isolationisme. Dit zou echter geen bewust gekozen politiek zijn geweest. Nog steeds bezat Groot-Brittannië overal ter wereld koloniën en diende het overeenkomstig hun status van grootmacht op te komen voor hun belangen. Aangezien ook landen als Frankrijk, Spanje en de Republiek nog vele koloniën hadden en zij hierin een concurrent van de Britten waren, moesten de Britten op niet al te lange termijn weer een buitenlands beleid zien te formuleren.

Het verlies van de Amerikaanse koloniën in 1783 was niet de enige bittere pil die de Britten destijds te slikken hadden. De Fransen hadden een alliantie met Oostenrijk en Rusland waardoor zij zich op het continent veilig waanden. Daardoor hadden zij meer aandacht aan de opbouw van hun marine kunnen besteden en waren zij tijdens de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog in staat de inmiddels inferieure Britse marine tegen te houden. Het gevolg was dat de Britse marine de Britse troepen in de Amerikaanse

²³ Scott, *British foreign policy in the age of the American Revolution*, 10.

koloniën niet meer konden bevoorraden of evacueren, hetgeen uiteindelijk leidde tot de overgave van Cornwallis te Yorktown en tevens de val van de Britse regering. Nu echter de Britten niet meer op hun maritieme superioriteit konden vertrouwen, dienden zij terdege rekening te houden met de mogelijkheid van verlies van andere koloniale posten of zelfs met een invasie van Groot-Brittannië. Een ander probleem was dat de Britten in de loop van de eeuw, zoals in de inleiding reeds geschetst, al hun continentale bondgenoten kwijtgeraakt, waarvan de laatste, de Republiek, door eigen toedoen. Daarbij vreesden de Britten dat andere landen nu voorrang zouden krijgen bij de handel met de hun voormalige Amerikaanse kolonie.²⁴

De erkenning van de Amerikaanse onafhankelijkheid en de vernederende vredesvoorwaarden met Frankrijk en Spanje zorgden ook voor onrust binnen de opeenvolgende Britse regeringen. De algemene verwachting was dat de Britse koning George III troonsafstand zou doen maar in plaats daarvan zocht hij zijn heil bij een groep parlementariërs die hij wantrouwde maar waarvan hij wist dat zij voor de Amerikaanse onafhankelijkheid waren. Deze ingreep had succes want eerst Rockingham, en na zijn dood in juli 1782, Shelburne, bleken in staat een betere vrede te bedingen dan aanvankelijk kon worden verwacht.²⁵

De vele regeringswisselingen hadden ook een negatief effect op de verhoudingen met andere landen. De meeste landen waren niet gewend aan een parlementair stelsel en zagen in de vele regeringswisselingen een teken van zwakte en instabiliteit.²⁶ Dit leidde tot een gebrek aan vertrouwen in de ministeries die de onderhandelingen moesten voeren en de Britse gezanten kregen deze klacht dan ook vaak aan de buitenlandse hoven te horen. Het standaard antwoord van de Britse regering, zoals verwoord door James Harris in een brief aan Sir Robert Murray Keith, gezant te Wenen, luidde dat een regeringswissel geen effect op de buitenlandse politiek zou hebben:

'the same system will be pursued and however fluctuating we may be at home we shall be systematic as far as relates to the continent, for I am now convinced by experience of what I have so often taken upon me to say from presumption that it is neither candid or wise in foreign courts to suppose that our

²⁴ Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 13.

²⁵ *Ibidem*, 12.

²⁶ *Ibidem*, 13.

*sentiments relative to them alter with any change of administration. To recover our weight on the continent by judicious alliances is the general wish of every man at least acquainted with the interests of this country, and this object will be pursued with the same assiduity whether Mr. Fox or Lord Carmarthen is the channel through which the King's sentiments are to pass – of this I am certain.'*²⁷

Dit was echter het beeld dat buitenlandse regeringen van Groot-Brittannië moesten hebben. In werkelijkheid was er bij de politici totaal geen eensgezindheid ten aanzien van de te volgen internationale koers. Zo hoopte Fox tot een Anglo-Pruisisch-Russische alliantie te komen. Daarentegen hoopten Grantham en David, Viscount Stormont, secretaris van het Noordelijk Departement, voorloper van het in 1782 gecreëerde Foreign Office, te komen tot een alliantie met Oostenrijk en hoopte Shelburne dat de vredesonderhandelingen met Frankrijk zouden leiden tot een Brits-Franse alliantie.²⁸ Verder zorgden patronage en partijbeslommingen (veel gezanten waren tevens parlamentslid) ervoor dat een regeringswissel tevens inhield dat gezanten die niet goed lagen bij de nieuwe regering het veld konden ruimen.²⁹

Al met al waren er genoeg redenen voor de Britten om het op buitenlands terrein rustig aan te doen. Nadat de drie opeenvolgende regeringen Rockingham, Shelburne en Fox-North hadden gezorgd voor vrede met de diverse vijanden, diende de nieuwe regering Pitt eerst te zorgen voor binnenlandse stabiliteit. Bij het aantreden van de regering Pitt was er nog geen vrede gesloten met de Republiek omdat deze aarzelde in te stemmen met de voor haar ongunstige vredesvoorwaarden, hoewel zij daarvoor had aangetoond militair te zwak te zijn om er betere vredesvoorwaarden uit te kunnen slepen. De initiële vredesvoorwaarden kwamen nog onder Fox in september 1783 tot stand. Daarbij had de regering Fox-North al geprobeerd om met de Republiek te onderhandelen over vrede waarbij de door de Britten veroverde kolonie Negapatnam zou worden geruild tegen een hernieuwd bondgenootschap met de Republiek en een restauratie van de bevoegdheden van de stadhouder.³⁰ Na het verlies van de Amerikaanse koloniën hadden de Britten grote angst dat een coalitie van

²⁷ Harris to Keith, December 22th 1783, British Library Add. 35530 fols. 276-7.

²⁸ Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 14.

²⁹ *Ibidem*, 17.

³⁰ H.T. Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786* (Den Haag 1898) 127.

Frankrijk en de Republiek wel eens succesvol zouden kunnen zijn in het ondersteunen van een opstand in Brits-India, waardoor zij ook daar hun koloniën zouden verliezen.³¹ De Britten hoopten dan ook te voorkomen dat er een alliantie tussen de Republiek en Frankrijk zou ontstaan en eventueel weer een bondgenootschap met de Republiek te sluiten. De voortijdige val van de regering Fox-North legde de onderhandelingen met de Republiek echter een tijdlang stil. De definitieve vrede werd pas op 20 mei 1784 getekend, zonder dat er nog gesproken was over teruggave van de door de Britten verkregen gebieden en de benoeming van James Harris tot gezant in de Republiek zou pas in november van dat jaar later plaatsvinden.

De nieuwe regering Pitt berustte aanvankelijk niet op een meerderheid in het Lagerhuis maar de koning had nu eenmaal het recht zijn ministers te benoemen. Pitt diende dus in eerste instantie ervoor te zorgen dat hij een meerderheid in het parlement zou krijgen, wat zou betekenen dat Fox zijn meerderheid moest verliezen. De meerderheid weigerde echter het vertrek van de nieuwe regering Pitt te forceren, waardoor deze geleidelijk de kans kreeg om aan parlementaire steun te winnen. Medio 5 maart 1784 had Fox slechts een meerderheid van één zetel, waardoor Pitt besloot tot het houden van verkiezingen op 25 maart. Hij haalde hierbij een grote overwinning waardoor de regering aan stabiliteit won.³² De regering van Pitt had hiermee blijk geven binnen het Britse Rijk orde op zaken te kunnen stellen.

In het buitenland stond Groot-Brittannië echter als een agressieve natie te boek zodat vooruitstrevend optreden op internationaal vlak minder op zijn plaats zou zijn. De eerste voortekenen waren weinig bemoedigend. Voor het in 1782 opgerichte Foreign Secretary, een samenvoeging van de Northern and Southern Departments, werd in Francis, Marquis of Carmarthen een kandidaat gevonden met geringe internationale ervaring. Zijn enige buitenlandse betrekking was het ambassadeurschap te Parijs.³³ De regering Shelburne viel helaas kort na Carmarthen's aanstelling, waardoor hij nooit als ambassadeur in Parijs is aangekomen. Meer ervaren kandidaten hadden dit ministerschap echter geweigerd maar aangezien Carmarthen's visie overeen kwam met de heersende anti-Franse stemming in het land, werd zijn aanstelling zonder veel problemen geaccepteerd.³⁴ Daarbij had Carmarthen

³¹ Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786*, 75-77.

³² Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 24.

³³ Ibidem, 54.

³⁴ Ibidem, 22.

een grote rol gespeeld in het organiseren van een oppositionele meerderheid tegen de Oost-India wet. Pitt zelf en ook de rest van die regering waren al even onervaren op buitenlands terrein zodat koning George III als de meest ervaren bewindsman op dat terrein gold.³⁵ Op buitenlands terrein waren Pitt en Carmarthen het overigens onderling wel in hoofdzaken eens. Frankrijk werd door beiden als de vijand gezien en om dat land te verzwakken moest de Franse alliantie met Oostenrijk verbroken worden. Beide heren waren zich echter ook bewust van het feit dat Groot-Brittannië zich binnen de eerst komende jaren geen oorlog veroorloven.³⁶ De Britse politiek diende er vooral op gericht te zijn tweedracht te zaaien tussen de continentale grootmachten en zelf te proberen een bondgenootschap aan te gaan met wie het maar wilde met uitzondering van Frankrijk.

Het bleek echter moeilijk om Oostenrijk of Rusland uit hun bondgenootschap met Frankrijk te weken, terwijl Pruisen, ook zonder bondgenoten op het continent maar wantrouwig ten opzichte van Groot-Brittannië, ook probeerde op goede voet met Frankrijk te blijven. Om de machtsbalans op het continent te bewaren diende ook voorkomen te worden dat een grote mogendheid de machtsbalans kon verschuiven door een kleiner land te veroveren. Zo hadden Rusland, Oostenrijk en Pruisen hun territoria al uitgebreid ten koste van het verzwakte Polen (eerste Poolse Deling, 1772). Een scenario waarbij de verzwakte Republiek ten prooi zou vallen aan Frankrijk, moest dus voorkomen zien te worden. Door de interne zwakte van het bestuur van de Republiek, waar de Oranjes, ondanks dat zij wegens hun pro Britse houding de schuld hadden gekregen van de nederlaag tegen de Britten, nog steeds een factor van betekenis waren, konden de Britten hopen op een kans om de oude alliantie te herstellen. Zij stuurden met James Harris dan ook hun beste gezant die ze op dat moment hadden.

Harris was een man met een eigen visie op de internationale politiek. Volgens hem kon de politiek van het machtssevenwicht, ingetreden met de vrede van Westfalen, als gevolg van de opkomst van Rusland als grootmacht, niet meer functioneren. Er zou een nieuwe internationale ordening komen alhoewel hij het nog te vroeg vond om aan te geven hoe die ordening eruit zou zien. Hij achtte het waarschijnlijk dat in de nabije toekomst Groot-Brittannië geroepen zou worden om wederom deel te nemen aan de beslommingen op het continent. De keuze die Groot-Brittannië dan zou maken zou bepalen of het land weer

³⁵ Ibidem, 56.

³⁶ Ibidem, 54-56.

een leidinggevende, invloedrijke natie zou worden of dat zij onderworpen zou blijven aan de gevaren van een geïsoleerd land.³⁷

Hieruit blijkt dat er een algemeen bewustzijn was dat de Britten, naast het verlies van de oorlog en de Amerikaanse koloniën, binnen Europa dermate veel aan prestige en betrouwbaarheid hadden verloren dat ze nu terecht geïsoleerd waren komen te staan. Daarbij voorzag Harris echter ook kansen op herstel van de Britse invloed, te beginnen in de Republiek en de Oostenrijkse Nederlanden. Deze landen waren van belang als dubbele barrière tegen Franse agressie. Overgang van deze landen in Franse handen zou betekenen dat Frankrijk geografisch gezien geen sterke burens meer zou hebben om hen in bedwang te houden aangezien Oostenrijk dan geen gemeenschappelijke grens met Frankrijk zou hebben.³⁸ Zoals de meeste Britten zag ook Harris in Frankrijk de eeuwige grote vijand van Groot-Brittannië. In een informele brief aan de secretaris van het ministerie van Buitenlandse Zaken Hugh Elliot schreef Harris: *Your idea of bringing England and France to be peaceful neighbours, without jealousy, rivalry or mutual inveteracy is a perfect just one-but as impossible in execution as the Republic of Plato.*³⁹ Met deze brief gaf Harris uiting aan zijn onrust met betrekking tot eventuele toenaderingspogingen van Groot-Brittannië richting Frankrijk.⁴⁰ Hij motiveert zijn standpunt verder niet maar in een tijd waarin verdragen vaak sneller werden geschonden dan ze gemaakt werden, zal een goede motivatie ook minder van belang zijn geweest dan de ervaring van degene die het standpunt weergeeft.

B. Instructies voor James Harris ten aanzien van zijn missie in de Republiek

In dit onderdeel zal bekeken worden welk beleid Groot-Brittannië voor ogen had ten aanzien van de Republiek en hoe dit werd uitgewerkt in de instructies voor James Harris.

Tijdens de Amerikaanse vrijheidsoorlog was er in het Britse parlement al een discussie tussen voor- en tegenstanders van Amerikaanse onafhankelijkheid gaande.⁴¹ Zo was er binnen de Britse politiek ook een discussie ten aanzien van de vraag of de Republiek de oorlog zou moeten worden verklaard en had Lord Shelburne tegen griffier Fagel al eens verklaard dat de oorlog met de Republiek een onzinnigheid van Groot-Brittannië was

³⁷ Carmarthen to Harris, February 2nd 1785, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 103.

³⁸ Ibidem, 105.

³⁹ Sir James Harris to Hugh Elliot, January 17th 1786.

⁴⁰ Jeremy Black, *British diplomats and diplomacy 1688-1800* (Exeter 2001) 177.

⁴¹ Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 12.

geweest.⁴²

In 1747, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog, waarin de Republiek voor het eerst had aangetoond militair niet meer op gelijke voet met Groot-Brittannië te staan, had een herijking van de betrekkingen tussen beide landen plaatsgevonden. Graaf Willem Bentick van Rhoon, zoon van Willem III's vertrouweling Hans Willem Bentinck, had de Britten weten te overtuigen dat de oude Alliantie tussen Groot-Brittannië, Oostenrijk en de Republiek nog altijd in staat was om Frankrijk in toom te houden. Net zoals stadhouder Willem III destijds de Britse Protestanten had geholpen, zouden de Britten nu de Oranjes kunnen steunen en in ruil voor Britse steun zouden de Oranjes en de Republiek loyaal zijn aan de Britten. Om de Orangistische pretendent voor het stadhouderschap Willem IV bij zijn revolutie een steuntje in de rug te geven waren Britse oorlogsschepen op het beslissende ogenblik in het zicht van Vlissingen verschenen.⁴³

Er was een staaltje van Britse inmenging in de binnenlandse politiek van de Republiek, zoals dat onder Willem III omgekeerd het geval was geweest.⁴⁴ Gezant Yorke kreeg dan ook als instructie mee om er alles aan te doen om de alliantie en het gezag van de Oranjes in stand te houden. Daarbij mocht hij aannemen dat zijn instructies tevens inhielden dat hij in de binnenlandse politiek in mocht grijpen indien hij dit nodig oordeelde.⁴⁵

Yorke zou tot 1780 in de Republiek verblijven en gedurende die tijd heeft hij zich voornamelijk met de Oranjes bezig gehouden. Volgens H.M. Scott keek hij door een oranje bril naar de binnenlandse problemen van de Republiek, bleef hij hangen in de oude alliantiegedachte en had hij niet in de gaten dat sinds de jaren 70 de oppositie niet alleen meer bestond uit ontevreden regenten maar dat het vooral de Patriotten waren die zich niet meer konden verenigen met de heersende oligarchische structuren.⁴⁶ Het voor de Britten afnemende belang van de Republiek, die in dit opzicht voorbij was gestreefd door landen als Rusland en Pruisen, werd echter gecompenseerd door de lange ambtsperiode van Yorke in de Republiek. Zijn lange staat van dienst zorgde ervoor dat de elkaar snel opvolgende Britse regeringen vertrouwden op de visie van Yorke. Zij hadden dan ook niet in de gaten hoe de situatie werkelijk was in de Republiek. In Yorke's visie waren de Oranjes loyaliteit

⁴² R. Fruin, *Dépêches van Thulemeyer 1763-1788* (Amsterdam 1912) 371.

⁴³ Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 1: 1776-1784*, 12.

⁴⁴ Scott, 'Sir Joseph Yorke and the Waning of the Anglo-Dutch Alliance, 1747-1788', 15.

⁴⁵ Ibidem, 17.

⁴⁶ Ibidem, 18.

verschuldigd aan de Britten en konden de Patriotten enkel met Franse steun de macht in de Republiek verwerven. Om de Patriottische overheersing in de Republiek en met name in Holland te breken, zou een oorlog nodig zijn zodat, zoals in 1672 en 1747 ook was gebeurd, de Oranjes weer aan de macht dienden te komen om het gevaar te keren. Uit geheime briefwisseling van Yorke naar zijn superieur Lord Stormont blijkt dat hij de laatste ervan wist te overtuigen dat dit het voornaamste motief zou moeten zijn om de Republiek de oorlog te verklaren.⁴⁷

Stormont zelf was aanvankelijk van mening dat een Britse aanval het risico inhield van een totale ineenstorting van de macht van Willen V maar toen de Staten-Generaal aanstalten maakte zich daadwerkelijk bij het Verbond van Gewapende Neutraliteit aan te sluiten, zagen de Britten hierin het einde van de macht van de Oranjes en dus van hun alliantie, zodat naarstig gezocht werd naar een voorwendsel om de Republiek de oorlog te verklaren.⁴⁸ Stormont's aanvankelijke vrees werd na afloop van de vierde Engelse oorlog helaas bevestigd. De anti-Britse stemming binnen de Republiek was toegenomen, de pro Britse Oranjes kregen de schuld van de nederlaag en verloren gaandeweg steeds meer macht. Daarnaast was er sprake van een groeiende wederzijdse belangstelling tussen de Republiek en Frankrijk om met elkaar op handels- en/of militair terrein verdragen te sluiten.

Met deze situatie als uitgangspunt moest een ervaren diplomaat na de oorlog de betrekkingen tussen de Republiek en het Britse Rijk weer zien te herstellen. Een bijna onmogelijke opgave maar Harris kreeg wel de vrijheid in de manier waarop hij dit zou moeten verwezenlijken. In een van de eerste antwoorden die Harris van zijn meerdere Carmarthen op zijn rapportages ontvangt geeft hij weer dat er weinig aanleiding is tot specifieke instructies maar dat zijn handelingen gericht dienen te zijn op het vernietigen van de despotische invloed van Frankrijk op de Republiek.⁴⁹

De eerste taak van James Harris was dan ook om er voor te zorgen dat de betrekkingen tussen Groot-Brittannië en de Republiek weer genormaliseerd werden. Als geheime instructie kreeg hij mee dat hij voorzichtig het oude alliantiesysteem moest herstellen en diegenen trachten terug te winnen die de Oranjepartij om haar Engelse

⁴⁷ Ibidem, 29.

⁴⁸ Ibidem, 31.

⁴⁹ Carmarthen to Harris, December 14th 1784, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 80.

gezindheid de rug hadden toegekeerd.⁵⁰ Daarbij diende hij wel rekening te houden met het internationale krachtenveld om de kansen op een alliantie met een grootmacht niet te verspelen. Oostenrijk en Rusland waren daarbij dus het doelwit maar erg toeschietelijk waren die landen tot nu toe niet gebleken. Oostenrijkse claims ten aanzien van de Republiek zou bijvoorbeeld tot een breuk tussen Frankrijk en Oostenrijk kunnen leiden als de Fransen besloten hun Patriottische bondgenoten te blijven steunen. Harris was tot voor kort gezant in Rusland geweest en wist dat een Brits-Russische alliantie niet tot de mogelijkheden behoorde. Tsarina Catharina II kon geen vertrouwen krijgen in de alsmaar van regering wisselende Britten. Harris meende verder dat Oostenrijk niet haar bondgenoot Frankrijk zou willen inwisselen voor Groot-Brittannië. Een bondgenootschap met Pruisen en de Republiek leek hem nog het meest reëel en dat was dan ook hetgeen hij wilde nastreven.⁵¹ Later zou dat eventueel nog met Rusland aangevuld kunnen worden.

Ten aanzien van de republiek ging hij ervan uit dat de Oranjes, al decennia gewend aan Britse inmenging, zeker niet onwelwillend staan tegenover de nieuwe Britse gezant en dat als hij hen weer aan de macht zou kunnen helpen zij uit dankbaarheid weer de alliantie zouden herstellen. Helaas hadden de Patriotten de overhand en waren al met Frankrijk in onderhandeling over een defensief bondgenootschap. Weliswaar was de vrede net gesloten maar de diplomatieke oorlog was alweer begonnen.

C. De diplomatieke carrière van James Harris

In diplomatieke kringen werd James Harris als een van de meest ervaren diplomaten van Groot-Brittannië gezien. Dit kwam door zijn lange staat van dienst maar er waren ook specifieke redenen die Harris tot de meest geschikte gezant voor de Republiek maakte.

Zoals we reeds zagen was Harris door de regering Fox-North gevraagd om naar de Republiek te gaan maar de missie bleef liggen omdat de regering een maand later viel. Ondertussen werd hij lid van het Lagerhuis en sloot zich aan bij de oppositie onder leiding van Fox. Des te groter is echter de verbazing als Harris door de nieuwe regeringsleider Pitt (de Jongere) alsnog gevraagd wordt om naar de Republiek te gaan. Het verlies van het bondgenootschap met de Republiek, dat al bijna een eeuw bestond, werd in Groot-Brittannië als een harde klap ervaren. Voordat de Republiek geheel door Frankrijk was

⁵⁰ Wit, de, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787*, 47.

⁵¹ Harris to Carmarthen, February 2nd 1785, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 101.

ingepalmd, moest nog een laatste poging worden gewaagd het tij te keren. Gezien zijn diplomatieke ervaring, zijn kennis van de Nederlandse taal en zijn vriendschappen die hij had opgedaan tijdens zijn studie aan de Leidse Universiteit, was Harris de uitgelezen persoon voor deze missie.⁵²

Net zoals de meeste diplomaten van die tijd stamde ook Harris uit een gezin met aanzien en adellijke familiebanden. Zijn vader, ook James Harris geheten, was via moeders zijde een neef van de 3rd Earl of Shaftesbury. Zelf was James Harris' vader lid van het Lagerhuis voor Christchurch. Meer bekend is hij echter geworden als auteur van filosofisch wetenschappelijke verhandelingen over kunst en grammatica. Hij trouwde in 1745 en een jaar later werd James Harris junior geboren.

James Harris junior (1746-1820) ging studeren te Winchester en studeerde daarna Rechten te Oxford en Leiden. Na zijn studie maakte hij de in die tijd gebruikelijke Grand Tour door Europa. Hij was een aantrekkelijk persoon en maakte gemakkelijk contact met anderen. Zo raakte hij bevriend met de al eerder genoemde staatsman Charles James Fox en maakte hij ook kennis met zijn latere collega en rivaal William Eden.

Op tweeëntwintigjarige leeftijd werd hij, op voorspraak van de latere regeringsleider Lord Shelburne, die een goede neus had voor jonge talenten, secretaris van het Britse gezantschap te Madrid.⁵³ Zijn vermogen kansen te grijpen wanneer die zich voordeden, zorgde ervoor dat hij daar een mooi diplomatiek succes wist te behalen. Tijdens een interimperiode, de oude Britse ambassadeur was reeds vertrokken terwijl de nieuwe Britse ambassadeur nog niet gearriveerd was, ontdekte en verijdelde hij een Spaanse aanval op de Britse Falkland Eilanden. Als dank werd hij gepromoveerd tot gezant ad interim in Madrid om vervolgens in 1772 gevolmachtigde te worden aan het hof van Pruisen.⁵⁴

Zoals we reeds lazen voelde Frederik de Grote dat hij tijdens de zevenjarige oorlog door zijn Britse bondgenoot in de steek was gelaten. Tijdens zijn gehele regeringsperiode heeft hij daarom een zekere argwaan jegens de Britten behouden, iets waaraan ook Harris weinig heeft kunnen veranderen.

In 1777 werd hij gezant aan het Russische hof te Sint-Petersburg. In datzelfde jaar huwde hij de zestienjarige Harriet Maria Amyand met wie hij vijf kinderen kreeg. Hij bleef

⁵² Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 29.

⁵³ Ibidem, 28.

⁵⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/James_Harris,_1st_Earl_of_Malmesbury

ruim vijf jaar in Sint-Petersburg en alhoewel hij het zeer goed kon vinden met Tsarina Catharina II de Grote moest hij er uiteindelijk ondervinden dat alle sociale triomfen en diplomatieke kunde ten spijt, de tsarina vast bleef houden aan haar voorkeur voor een alliantie met Oostenrijk en Frankrijk. Klachten over zijn slechte gezondheid, veroorzaakt door het koude klimaat in Rusland en wellicht ook door het inzicht dat aan de betrekkingen met Rusland niet veel meer te verbeteren viel, droegen bij dat hij door zijn vriend Fox, inmiddels zelf minister van Buitenlandse Zaken geworden, in augustus 1783 werd teruggeroepen naar Engeland met het vooruitzicht van een benoeming tot gevolmachtigde in de Republiek.⁵⁵

Voordat Harris naar de Republiek vertrok deed hij extra veel moeite om zijn band met de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, Carmarthen, die zelf als een lichtgewicht bekend stond maar de ervaring die Harris meebracht goed kon waarderen, te verstevigen.⁵⁶

In het Parlement kreeg hij van Pitt en Carmarthen te horen dat hij niet met de regering mee hoefde te stemmen en van de oppositionele leiders Portland en Fox adviseerden hem niet tegen de regering te stemmen omdat dat zijn toekomstig functioneren als diplomaat zou kunnen hinderen. Verder was zijn missie in het nationaal belang, zodat het alle partijpolitieke overwegingen moest overstemmen. Daarbij had hij al eerder aangegeven eerder een pragmaticus dan een partijman te zijn. Zo schreef hij zijn vrouw: *'I can assure him [Lord Shelburne], however, that I never will be in violent opposition to any government whatsoever... In all matters of public concern my education, habits and I may add, what he did not, my principles, lead me more to measures than to men.'*⁵⁷

Nu hij zich aan beide zijden gedekt voelde kon hij zich richten op de onderhandelingen betreffende de status van zijn missie. Gezien zijn verdiensten zou hij ambassadeur moeten worden, doch de Republiek wenste slechts een gezant naar Londen af te vaardigen. Het zou voor de Britten beneden hun waardigheid zijn om iemand van hoger rang naar de Republiek te sturen, dus werd de oplossing gevonden dat Harris in zijn geloofsbrieven voor de Republiek zou worden aangeduid als gezant, terwijl hij in Groot-Brittannië de rang en het salaris zou krijgen conform de positie als ambassadeur.⁵⁸ Hierin kon Harris zich vinden en op 30 juni 1784, ruim een half jaar na de val van de regering Fox-

⁵⁵ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 29.

⁵⁶ Ibidem, 30.

⁵⁷ Malmesbury to his wife, August 9th 1782. Malmesbury Papers, Merton College.

⁵⁸ J. Harris, 3rd Earl of Malmesbury, *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury* (London 1844) 72-73.

North, kreeg hij zijn aanstelling maar gezinsuitbreiding en daarna de onzekerheid over de diplomatieke betrekkingen met de Republiek zorgde voor uitstel.

Eind november besloot de Britse regering uiteindelijk dat Harris naar de Republiek kon vertrekken en op 7 december 1784 arriveerde hij eindelijk in Den Haag. Zijn wederwaardigheden in de Republiek zullen nog voldoende aan bod komen maar ik wil niet onvermeld laten dat zijn aandeel in de succesvolle restauratie van het Oranje-stadhouderschap ertoe bijdroeg dat hij per 13 maart 1788 alsnog de rang van ambassadeur kreeg binnen de Republiek en werd hij geridderd en Baron van Malmesbury. Nog datzelfde jaar eindigde het ambassadeurschap van hem in de Republiek en keerde hij terug in de Britse politiek.

Samenvattend kan gesteld worden dat de Britten zich in de achttiende eeuw dankzij hun maritieme macht onverslaanbaar achtten. Zij waren daarmee tot aan de Amerikaanse Vrijheidsoorlog in staat hun belangrijkste vijand Frankrijk in toom te houden. Wel gingen de Britten hun continentale belangen verwaarlozen, waardoor zij niet of te laat in de gaten hadden dat ze hun goede betrekkingen met de staten op het continent hadden verloren. Na het verlies in de Amerikaanse Vrijheidsoorlog moesten de Britten zowel in de binnenlandse politiek als de buitenlandse politiek weer orde op zaken stellen. Als de Britten weer als grootmacht beschouwd wilden worden, zou in ieder geval de toenemende Franse invloed in de Republiek gekeerd dienen te worden. Daarvoor was in ieder geval nodig dat de prinsgezinden weer vertrouwen zouden krijgen in de Britten. James Harris werd gezien als de beste diplomaat van zijn tijd en kende de Republiek reeds vanuit zijn studietijd. Doel van zijn missie was het indammen van de Franse invloedssfeer en indien mogelijk te komen tot een herstel van de oude alliantie met de Republiek. Dit moest hij doen door de prinsgezinden te steunen zodat zij weer vertrouwen in de Britten zouden krijgen. Zijn enige instructie daarbij was te voorkomen dat Groot-Brittannië in een gewapend conflict terecht zou komen.

H. 3 Diplomatieke oorlogsvoering in en over de Republiek

A. Inventarisatie door James Harris

Op zeven december 1784 kwam James Harris in Den Haag aan en kwam er een einde aan een tijdperk van vier jaar waarin de Republiek en Groot-Brittannië geen onderlinge diplomatieke betrekkingen hadden onderhouden. Zoals te verwachten viel werd hij niet door iedere hoogwaardigheidsbekleder even hartelijk ontvangen. Werden de Britten voor de oorlog nog als lastige handelsconcurrenten gezien, na de oorlog waren zij tot onbetrouwbare vijanden verworden.

Al snel constateerde Harris dat de Oranjes de schuld hadden gekregen van de nederlaag in de vierde Engelse Oorlog. Voor de oorlog zouden zij te weinig hebben gedaan om vloot en leger op sterkte te krijgen en tijdens de oorlog zouden zij hebben verhinderd dat tien lineschepen van de Republiek zich te Brest zouden voegen bij een Frans vlooteskader.⁵⁹ Frankrijk, dat een aantal aan de Britten verloren koloniën, waaronder Sint-Eustatius, weer voor de Republiek had terugveroverd, was hierdoor dermate teleurgesteld, dat zij bij de vredesbesprekingen de Republiek aan haar lot overliet.

Alsof de problemen voor de Republiek nog niet groot genoeg waren, had ook Oostenrijk gemeend van de militaire zwakte van de Republiek gebruik te moeten maken. In 1781 hadden de Oostenrijkers de barrièresteden reeds ingenomen. In 1784 eisten de Oostenrijkers opnieuw opening van de Schelde voor scheepvaartverkeer naar Antwerpen en afstand van Maastricht. Ondanks het feit dat deze eisen met zware militaire dreiging kracht werden bijgezet, gaf de Republiek niet toe.⁶⁰ Frankrijk, bondgenoot van Oostenrijk maar ook van de aan de macht zijnde Patriotten in de Republiek, probeerde te bemiddelen en wist een Oostenrijkse aanval te voorkomen ten koste van een door de Republiek te betalen schadevergoeding van tien miljoen gulden. Later zou dit bedrag betaald worden door de Fransen in ruil voor twee oorlogsschepen, die de Fransen vanwege de stadhouderlijke restauratie nooit gekregen hebben.⁶¹ Harris meende dat de bemiddelende rol van Frankrijk zou leiden tot een alliantie tussen dat land en de Republiek met Frankrijk als dominerende factor.

⁵⁹ Harris to Carmarthen, January 6th 1786, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 180.

⁶⁰ Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 78-79.

⁶¹ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 67.

De Oostenrijkers hadden inmiddels een nieuwe wens. Zij wilden de Oostenrijkse Nederlanden ruilen tegen Beieren en hoopten op Franse steun in ruil voor territoriale concessies. Harris nu probeerde de Britse regering te bewegen tot een eigen diplomatiek offensief richting Oostenrijk.⁶² De Britse regering vond echter dat het eerst aan Frankrijk was om tot een vergelijk tussen haar beider bondgenoten te komen.⁶³

De woede jegens de Oranjes had er in 1784 reeds voor gezorgd dat de naaste raadgever van de stadhouder en oud-regent Lodewijk Ernst van Brunswijk-Lüneburg het land had moeten verlaten. Aanleiding hiervoor was de bekendmaking van een tot dan toe geheime Acte van Consulentschap, waaruit de verstrekkende invloed van Brunswijk op Willem V bleek. Hoewel dit niet direct uit de tekst bleek, vreesde alle sceptici dat de tekst door Brunswijk was opgesteld om zijn invloed op Willem V te behouden.⁶⁴

Een patriottisch triumviraat, bestaande uit de Hollandse pensionarissen Van Berckel, Zeeberg en Gyselaar, die konden steunen op een meerderheid in de Staten van Holland, ging feitelijk de macht uitoefenen over Raadspensionaris Bleiswijk. In toenemende mate gingen steden en provincies ertoe over om bevoegdheden van de Prins te ontnemen. De prins kon steeds minder vazallen benoemen en steeds meer van zijn vazallen stapten over naar de Patriotten.

De Patriotten, die inmiddels ook wel ingezien hadden dat zonder Franse steun de Republiek onder hun leiding weinig reden van bestaan zou hebben, waren inmiddels in onderhandeling met Frankrijk om te komen tot een defensief verdrag. Daarbij was inmiddels de Franse generaal Maillebois aangesteld om het Staatse leger te reorganiseren.

Pruisen, via de van oorsprong Pruisische prinses Wilhelmina verbonden met het stadhouderlijk hof, had eigenlijk Frankrijk diplomatiek tegenspel geboden moeten hebben. Het wantrouwen van Frederik de Grote jegens de Britten was echter zo groot dat hij hoopte dat Frankrijk zijn bondgenootschap met Oostenrijk zou inruilen voor een bondgenootschap met Pruisen. Gezien de dreiging die Oostenrijk uitte jegens de Republiek en het Ottomaanse Rijk, beiden potentiële bondgenoten van Frankrijk, was een Pruisische hoop op een Frans-Oostenrijkse breuk zeker wel gerechtvaardigd. Frederik de Grote gaf zijn nicht Wilhelmina dan ook het advies om met de Patriotten tot een vergelijk te komen, waarbij Willen V

⁶² Harris, 3rd Earl of Malmesbury, *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 105.

⁶³ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 50.

⁶⁴ Edwin van Meerkerk, *Willem V en Wilhelmina van Pruisen, de laatste stadhouders* (Amsterdam 2009) 88-90.

onbekwaam tot regeren zou worden verklaard en Wilhelmina regentes namens haar kinderen zou worden. Dit alles onder leiding van een raad gekozen door de Patriotten. Wilhelmina, die ook wel inzag dat dit evengoed zou bijdragen aan het einde van de stadhouderlijke heerschappij, heeft echter nooit haar echtgenoot willen laten vallen. Aan de ander kant bleef zij hopen op Pruisische steun aangezien een verzoek om steun van de Britten binnen de Republiek als landverraad zou worden gezien.⁶⁵

Harris' eerste officiële bezoek binnen de Republiek was aan een van de laatste pro Britse dienaren van de Republiek, Griffier Fagel. De ontvangst was hartelijk, maar Fagels advies was dat Harris voorlopig niets anders kon doen dan proberen de beschadigde reputatie van Groot-Brittannië te herstellen. Bij de President van de week werd Harris slechts met een korte buiging ontvangen. De Prins daarentegen was uiterst voorkomend en maakte er geen geheim van dat hij in zijn hart even Britsgezind was als ooit tevoren. Hij was echter geheel te neer geslagen en hij zei dat de goede dagen voor hem gedaan waren. Hij verwachtte niets meer dan eindelijk voor goed uitgestoten te worden.⁶⁶

Harris diende zich dan ook terughoudend op te stellen en niemand Britse steun toe te zeggen. De Britse regering wilde zich niet compromitteren en binnen de Republiek waren de gemoederen nog te anti Brits. Vooral met de Patriottische staatslieden sprak hij weinig over staatszaken. Tegen andere gezanten gaf hij aan dat zijn regering de zaak van de stadhouder even genegen was als het hof van Berlijn. Hij achtte de Republiek voor Groot-Brittannië echter een verloren zaak en hem restte dus geen andere optie dan af te wachten.⁶⁷ Zijn voornaamste doel was vooralsnog het maken van zoveel mogelijk vrienden zodat iedereen weer kon wennen aan de aanwezigheid van een Britse gezant. Befaald waren zijn diners, waartoe hij zijn huis gaarne openstelde. Desalniettemin wist Harris dat hij niet werd vertrouwd. Net zo goed als hij van spionnen gebruik maakte, werd ook hij bespioneerd.⁶⁸ Toch lukte het hem belangrijke anti patriottische contacten op te doen.

Toen hij amper een maand in het land was, kreeg hij al een indruk van de werkelijke verhoudingen binnen de Republiek. Terwijl de Patriotten het deden voorkomen alsof zij de steun hadden van de bevolking, bleken grote groepen boeren zich juist tegen hen te willen

⁶⁵ Wit, de, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787*, 47.

⁶⁶ Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786*, 129.

⁶⁷ Fruin, *Dépêches van Thulemeyer 1763-1788*, 419.

⁶⁸ Harris to Carmarthen, December 21st 1784, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 86.

verzetten. Nu naar Harris' inschatting tweederde van het volk Oranjegezind was, zou een opstand tegen de Patriotten tot de mogelijkheden behoren.⁶⁹ Het zou in de lijn der verwachting liggen dat een Oranje leiding zou geven aan een dergelijke volksopstand. Aan de andere kant had Harris de overtuiging dat Willem V hiervoor qua karakter ongeschikt was. Prinses Wilhelmina zou een veel geschiktere kandidate zijn maar zij was niet van plan haar echtgenoot te laten vallen en zelf de leiding te nemen. Harris was daadkrachtig genoeg om de organisatie zelf op poten te zetten maar de instructies aan Harris impliceerden duidelijk dat Groot-Brittannië buiten enig geweld wilde blijven, zodat dit geen optie voor Harris kon zijn.⁷⁰

Wat Harris wel deed was een eigen diplomatieke lijn openstellen naar het Pruisische hof. Van de Pruisische gezant in de Republiek, Thulemeyer, was bekend dat hij grote schulden had. In diplomatieke kring ging dan ook geruchten dat de Fransen of Brunswijk hem betaalden en dat hij weinig betrouwbaar was.⁷¹ Harris zocht een betrouwbare persoon en vond in Ewart, de secretaris van de Britse gezant aan het Pruisische hof, de juiste man om mee in correspondentie te treden. Het doel was de koning van Pruisen te overtuigen dat een Brits-Pruisische samenwerking sterk genoeg was om de Franse invloed in de Republiek terug te dringen.⁷² Ondertussen kon Harris in de Republiek weinig doen zodat hij voor familiezaken naar Groot-Brittannië terug keerde. Aldaar regelde hij via Carmarthen dat secretaris Ewart, met voorbijgaan van de minder actieve Britse ambassadeur Dalrymple, in Pruisen gelast werd de nadere verstandhouding tussen Pruisen en Groot-Brittannië zelf bij de koning ter sprake te brengen.

Ten aanzien van het conflict van de Republiek met Oostenrijk was Frederik de Grote echter van mening dat eerst de bemiddelingspoging van Frankrijk afgewacht diende te worden. Zouden de onderhandelingen mislukken, dan was het aan Groot-Brittannië om de Keizer tot rede te brengen, iets waartoe de Britse regering niet genegen was omdat alle kans op oorlog nog steeds zorgvuldig vermeden diende te worden.⁷³ Bij welslagen van de bemiddelingspoging zou de alliantie tussen Frankrijk en de Republiek nog slechts een

⁶⁹ Harris to Carmarthen, January 4th 1785, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 93.

⁷⁰ Harris to Carmarthen, December 10th 1784, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 78-79.

⁷¹ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 57-58.

⁷² Ibidem, 53.

⁷³ Harris to Ewart, August 7th 1785, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 131.

kwestie van tijd zijn. In dat geval zou, volgens Harris, enkel nog een stevige oppositie binnen de Republiek ervoor kunnen zorgen dat maatregelen ten gevolge van die alliantie en gericht tegen de Britten bemoeilijkt of verijdeld kunnen worden.

Toen Harris na drie maanden afwezigheid in Groot-Brittannië eind juli weer terugkeerde in de Republiek, gaat Harris aan de slag om de Oranjepartij te organiseren. Gezien zijn berichten hierover mogen we aannemen dat de Britse regering geen bezwaar had tegen een ruimere bemoeienis van Harris met de binnenlandse politiek van de Republiek. Zij konden zich tenslotte spiegelen aan de Franse invloed op de Patriotten en de vroegere invloed die Yorke had binnen de Republiek. Zijn lange verblijf in Groot-Brittannië had aanleiding voor speculatie gegeven. Zo meende de Franse ambassadeur dat zijn verblijf in Groot-Brittannië nodig was om de Britse regering te overtuigen van zijn plannen tot actie. De Franse vermoedens worden volgens Cobban bevestigd als we kijken naar de activiteiten van Harris.⁷⁴

B. Interventieplannen voor de Republiek

Harris meende op twee manieren de vorming van een alliantie tussen de Republiek en Frankrijk te kunnen voorkomen. Ten eerste moest hij een of meerdere provincies zover zien te krijgen dat deze zich tegen de alliantie uit zouden spreken. Harris meende dat in provincies als Gelderland en Zeeland genoeg bestuurders te vinden zouden zijn die tegen de toenemende Franse invloed waren. In Gelderland had de vanouds pro Oranjistische adel nog grote macht en Zeeland was de provincie waar de restauratie van het stadhouderschap in 1747 was begonnen en waar veel anti-Franse sentimenten heersten. Via deze provincies hoopte hij op zijn minst twijfel te zaaien zodat beslissingen uitgesteld zouden worden. Daarna zouden wellicht ook enkele Hollandse steden in het Oranjekamp kunnen komen, waardoor ze ook de meerderheid in de Staten van Holland zouden veroveren. Ten tweede moesten de kooplieden van de VOC af van het idee dat de Britten kwaadaardige bedoelingen hadden met hun bezittingen. Daartoe was slechts nodig dat de Britten een voorstel zouden doen dat voor beide partijen voldoende voordelen op zou leveren.

Een meevaller was dat Harris direct na terugkomst in de Republiek werd verzocht om op audiëntie te komen bij prinses Wilhelmina. Zij had van de Pruisische minister van buitenlandse zaken Hertzberg vernomen welke moeite Ewart had gedaan om de contacten

⁷⁴ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 36.

tussen Pruisen en Groot-Brittannië te verbeteren. Teleurgesteld in haar Koninklijke oom, die enkel een bondgenootschap wilde als ook Rusland zou meedoen, voelde ze zich aangetrokken tot het Britse standpunt, dat inhield dat een Brits-Pruisische samenwerking voldoende zou zijn om de Patriotten en de Franse invloed in te tomen.⁷⁵ Harris had de medewerking van de prinses weten te krijgen en nu het eerste schaap over de dam was, konden er meerdere volgen.

Agenten van Harris hadden zowel in Zeeland als Gelderland kandidaten gevonden die bereid waren de Orangistische zaak te dienen. In de zomer van 1785 was de Zeeuw Van Citters de eerste regent die de moed had zich officieel in verbinding te stellen met de Britse gezant. In Zeeland had de stadhouder het alleenrecht gekregen op benoemingen van regenten, maar deze bevoegdheid had hij overgelaten aan zijn trouwe representant Van Citters, die zo een grote groep cliënten had. Brunswijk adviseerde Toen Willem V in 1766 aan de macht kwam, adviseerde Brunswijk hem voortaan zijn benoemingen zelf te doen, waarop Van Citters ontslag nam, met medeneming van zijn gehele cliënteel, die zich allen tot de Patriotten keerden. Na het vertrek van Brunswijk zag de stadhouder zijn fout in en het kwam tot een verzoening.⁷⁶

Daarbij was in september 1785 Van de Spiegel tot raadspensionaris benoemd. Als cliënt van Van Citters ging ook hij mee naar het Oranjekamp en gezien zijn ijver en kunde was hij een welkome aanwinst. Na de restauratie van de stadhouder in 1787 zou hij ook Raadspensionaris van de gehele republiek worden. Ook andere Zeeuwse regenten gingen naar het Oranjekamp en daarbij zal het smeergeld, dat Harris kwistig uitdeelde, een rol hebben gespeeld. De Britse regering had prioriteit gegeven aan het oplossen van de binnenlandse problemen en het reduceren van de staatsschuld was daar een van. Dit was succesvol gebeurd, in 1787 zou er weer een overschot zijn, en daarom was Pitt niet te zuinig als het ging om donaties uit het fonds van de Secret Service.⁷⁷

Vanaf nu was Zeeland tegen het Verdrag met de Fransen alhoewel dat niet mocht baten. In noodomstandigheden kon de Staten-Generaal ook bij eenvoudige meerderheid, dus als vier van de zeven provinciën voor waren, over belangrijke verdragen stemmen. Het verdrag werd dan ook bij gewone meerderheid aangenomen. Hiermee leek de nederlaag

⁷⁵ Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786*, 139-140.

⁷⁶ Wit, de, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787*, 51.

⁷⁷ Black, *British foreign policy in an age of Revolutions 1783-1793*, 136.

voor de Britten zeker maar Harris dacht hier toch anders over. Het verdrag was gesloten met de Patriotten maar de aanhang van de Oranjegezinden was groeiende en Harris was er de man niet naar om voortijdig de handdoek in de ring te gooien. Harris wist dat de kooplieden van de VOC angst hadden dat de Britten zich van hun Oost-Indische bezittingen meester zouden maken. De Britten waren echter bevreesd dat een samenwerking van Frankrijk en de Republiek teweeg zou brengen dat de Britten ook hun Indische koloniën zouden verliezen. Carmarthen was het dan ook met Harris eens dat er gestreefd moest worden naar samenwerking tussen beide landen met een wederzijdse garantie ten aanzien van de koloniale bezittingen van beide landen. De VOC had echter grote geldbedragen van de Staten-Generaal geleend zodat zij bevreesd waren afspraken te maken tegen de wil van de huidige machthebbers in de Republiek. Carmarthen stelde nog voor de VOC een lening te geven maar de voorzichtige Pitt bleef aarzelen waardoor dit plan in de ijskast belandde.⁷⁸

Ook dit was geen reden voor Harris om bij de pakken neer te zitten. Zo kon namelijk ook nog steun geworven worden onder de gewone bevolking, waarvan de meerderheid zeer Oranjegezind was. Ook grote delen van de krijgsmacht waren loyaal aan de stadhouder. Grote sommen geld uit het Britse Secret Service Fund werden gebruikt om officieren om te kopen zodat zij met hun regimenten worden om Oranjegezinde kranten en pamfletten uit te geven. Verder werden met Brits geld Oranjesociëteiten en Oranjevrijcorpsen opgericht. Zo werd in Den Haag de Oranjegezonde Sociëteit *De Gouden Leeuw* opgericht. Vanuit deze sociëteit ontstond een netwerk van propagandistische clubs, die op hun beurt weer bewapende korpsen van prinsgezinden oprichtten. Daarnaast werd met Brits geld de *Geldersche Historische Courant* opgericht als opvolger van het oude Prinsgezinde blad *De ouderwetse Nederlandse patriot*.⁷⁹ Dit alles zou uiteindelijk moeten bijdragen tot een mobilisatie van de gehele bevolking. Voorheen waren er al wat kleine orangistische opstandjes, eigenlijk relletjes, geweest maar ze waren of slecht georganiseerd of slecht uitgevoerd en hadden de prinsgezinden enkel een slechte naam opgeleverd.

De Staten van Holland, bevreesd voor wanorde, waren op acht september 1785 ertoe overgegaan om de stadhouder het bevel over het Haagse garnizoen te ontnemen. De stadhouder voelde zich nu zelf niet meer veilig en vluchtte met zijn gezin naar de provincie Gelderland. De prins, die aanvankelijk had aangegeven de Republiek geheel te willen

⁷⁸ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 80.

⁷⁹ Meerkerk, van, *Willem V en Wilhelmina van Pruisen, de laatste stadhouders*, 116.

verlaten, trad vaker in overleg met Harris. De Britse regering schrok wel van de geruchten over een stadhouderlijke abdicatie. Carmarthen stuurde Harris een brief waarin hij aangaf dat Willem V nu standvastig diende te zijn. De brief bood verder geen concrete hulp maar omdat Harris de brief aan de stadhouder wilde tonen, wijzigde hij de brief zodanig dat de stadhouder eruit kon halen dat, zodra de omstandigheden het toelieten, Groot-Brittannië met daden hem zijn goede wil zou tonen. Daarna zorgde hij er uiteraard wel voor dat zijn superieuren op de hoogte waren, die ook wel inzagen dat thans veel aan het juister inzicht en de meerdere kennis van haar gezant moest worden overgelaten en het dus goedkeurde dat Harris zijn bevelen overschreden had.⁸⁰ Waarschijnlijk zagen ook zij in dat Britse hulp een laatste mogelijkheid was om het stadhouderschap nog te redden.

Een jaar later was de stadhouder, die zich tegenover de Patriotten aanvankelijk terughoudend had opgesteld, inmiddels zelf ook tot het inzicht gekomen dat er met de Patriotten geen overeenkomst mogelijk was aangezien ze hem weg wilden hebben. Vanaf nu moest er stevig oppositie gevoerd worden. Zowel Prins als Prinses hoopten daarbij op een alliantie tussen Groot-Brittannië en Pruisen zodat de Patriotten en de Fransen teruggedrongen zouden kunnen worden. Harris ging nu zover om de Britse regering te verzoeken een memorandum te sturen waarin zij Britse steun aan de stadhouder toe zou zeggen en tevens aan de bevolking van de Republiek zou tonen dat zij niet de vijanden waren zoals de Patriotten hen telkens omschreven. Naar zijn regering deed hij het voorkomen alsof het plan afkomstig was van Van der Spiegel. Daarbij gaf Harris aan dat de samenwerking tussen hem en Van der Spiegel absoluut verborgen moest blijven voor de stadhouder omdat de stadhouder anders, uit angst door anderen gedomineerd te worden, wel eens uit jaloezie zijn voordelen weg zou kunnen gooien.⁸¹ Naar de stadhouder, en wellicht ook naar de gehele Republiek, moest het er dus op lijken dat er geen sprake was van een mede door Harris geleide Oranjepartij. In latere brieven sprak Harris ook van zijn memorandum waarmee hij aangeeft dat het memorandum wel zijn idee was.

De Britse regering gaf dus impliciet haar instemming met het feit dat Harris aan het hoofd stond van een politieke groepering in een land waar hij de belangen van een ander land moest behartigen. Hierbij had Harris het tij mee want het volk liet steeds openlijker hun

⁸⁰ Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786*, 150-151.

⁸¹ Harris to Carmarthen, June 6th 1786, in: *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 203-204.

Orangistische voorkeur blijken. Harris twijfelde echter aan het idee dat middels een volksofstand het stadhouderschap weer hersteld diende te worden. Hij wist dat de Britse regering nog geen bindende belofte tot hulp had gedaan. Ook wist hij dat het zou moeilijk zijn het gepeupel in de hand te houden. Daarbij was Harris er achter gekomen dat de tijd nog niet rijp was voor een opstand. In het bijzonder in Amsterdam waren de regenten niet blij met de democratische ontwikkelingen. Met de stad Utrecht als voorbeeld wilden ook steden als Haarlem en Alkmaar over op een systeem waarbij de regenten door het volk werden gekozen. Dit kon wel eens gaan conflicteren met de belangen van de regenten en vooral in Amsterdam gingen regenten zoals Rendorp zich afkeren van de Patriotten. Niet dat ze ineens pro Orangistisch werden maar ze wilden de stadhouder wel in het land houden omdat ze ook wisten dat de troepen trouw waren aan de stadhouder en de troepen waren als enige in staat de democraten in bedwang te houden.⁸² Harris meende dat het mogelijk moest zijn om tot een grote coalitie tussen het volk en de regenten te komen. De dokwerkers in Amsterdam vormden met vier duizend man een machtige bondgenoot en Harris probeerde dan ook hen met de regenten te laten samenwerken. Willem V was zelfs tot steun bereid maar het onderlinge wantrouwen, uitgebuit door Franse intriges, zorgde ervoor dat deze samenwerking niet tot stand kwam.⁸³

De conclusie was dat er toch een groter beroep op de stadhouder nodig was om een omwenteling tot stand te brengen. De stadhouder zou naar Den Haag moeten gaan om daar een volksbeweging te veroorzaken, die zich, geholpen door de Orangisten, over het gehele land diende te verspreiden. Wel was er een Britse garantie nodig voor het geval Frankrijk zou interveniëren. Het kwam er dus op aan of Harris daadwerkelijk Britse steun kon binnenhalen. Op 23 mei 1787 pleitte Harris in de regering, met steun van Carmarthen en Stafford, voor openlijke steun aan de stadhouder en voor Britse interventie indien Frankrijk de Patriotten militair zou steunen. Pitt was niet overtuigd van Harris' voorstelling van zaken maar stemde wel in met een grote lening aan Gelderland voor het inhuren van troepen.⁸⁴ Kort na Harris' terugkeer in de Republiek bleek prinses Wilhelmina moedig genoeg om naar Den Haag te gaan. Aldaar zou ze kijken of er een overeenkomst met de Patriotten mogelijk

⁸² Colenbrander, *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandsche bescheiden. Deel 2: 1784-1786*, 161.

⁸³ Wit, de, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787*, 82.

⁸⁴ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 130-131-133.

was en of haar komst op de steun van het volk kon rekenen.⁸⁵ Op 28 juni 1787 vertrok de prinses voor haar belangrijke missie. Onvoorzien werd de prinses bij Goejanverwellesluis tegengehouden en de volgende dag teruggestuurd. Hiermee was ook dit plan mislukt. De prinses was in haar eer aangetast maar ook haar broer, de Pruisische koning nam het hoog op en eiste satisfactie van de Staten van Holland. Dit was een nieuwe wending in de Pruisische politiek, mogelijk gemaakt doordat zowel Rusland als Oostenrijk te maken kregen met Ottomaanse agressie op de Balkan. Daarbij waren ook binnen de Oostenrijkse Nederlanden revolutionaire ontwikkelingen gaande, zodat Pruisen van die grootmachten geen tegenstand hoefde te verwachten. Nu ook durfde Pruisen met Groot-Brittannië te komen tot samenwerking. Pitt, nog steeds niet geheel overtuigd van Harris' rapportage, stuurde Grenville ter controle, maar liet zich daarna overhalen tot een verklaring dat ingeval Frankrijk militair een Pruisische interventie in de Republiek zou dwarsbomen, Groot-Brittannië ten gunste van Pruisen zou optreden en daarvoor veertig lineschepen naar de Republiek zou sturen.⁸⁶ Daarbij was Harris ervan overtuigd dat de Fransen niet zou vechten omdat ze dit financieel niet konden opbrengen en het belang van de Republiek voor hen wel eens te gering kon zijn. Een agent van hem had de noord Franse grens afgereisd en was te weten gekomen dat de Fransen hun orders om een legerkamp in te richten, hadden ingetrokken.⁸⁷

Voor Pruisen was dit het sein voor mobilisatie waarna een Pruisische inval volgde en het stadhouderschap in oude glorie werd gerestaureerd. Harris was verder behulpzaam bij de onderhandelingen over een bondgenootschap tussen de Republiek en Groot-Brittannië. Wegens zijn grote verdiensten werd hij ambassadeur en kreeg hij een adellijke titel. Het vertrouwen in Harris was zo groot dat koning George III hem discretionaire bevoegdheden had gegeven. Hiervan maakte Harris gebruik door zelf met de koning van Pruisen, die bij zijn bezoek aan het stadhouderlijk paar, aangaf zich buitengesloten te voelen, een provisioneel Alliantie Verdrag te sluiten. Dit verdrag werd door meerdere schrijvers beschouwd als een diplomatiek hoogstandje. Vlak hierna werd het ambassadeurs verboden nog direct met vorsten zaken te doen.⁸⁸

⁸⁵ Ibidem, 148.

⁸⁶ Harris, 3rd Earl of Malmesbury, *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury*, 339.

⁸⁷ Cobban, *Ambassadors and Secret Agents, the diplomacy of the first Earl of Malmesbury at the Hague*, 167-168.

⁸⁸ Ibidem, 422.

Harris begon met het opwekken van vertrouwen en zag dat beloond met het vertrouwen van prinses Wilhelmina. Via haar had hij de mogelijkheid Pruisen aan Britse zijde te krijgen. Een geluk daarbij was dat vrij snel daarna haar broer Frederik Willem II koning werd. Hij bleek gevoelig voor de schending van zijn familie eer zodat Pruisen tot interventie bereid bleek. Harris kon hiermee Groot-Brittannië in principe buiten een oorlog houden, op voorwaarde dat Groot-Brittannië Pruisen terzijde zou staan indien Frankrijk een tegenaanval zou doen.

Conclusie

Naast de rede zijn geld en leger middelen om internationaal zaken voor elkaar te krijgen. De Britse aanval op de Republiek had hen eigenlijk van hun laatste continentale bondgenoot beroofd. Nu moesten geld en rede eraan te pas komen om de vriendschap weer terug te winnen. Harris' instructies waren ruim maar duidelijk. De Republiek moest uit de Franse invloedssfeer en weer in de Britse invloedssfeer komen. De enige restrictie was dat Groot-Brittannië hierdoor niet in een oorlog verzeild mocht raken. Verder kreeg hij veel ruimte, ook financieel, om ervoor te zorgen dat Groot-Brittannië weer vertrouwd zou worden.

James Harris begon bij aankomst in Den Haag met het gebruik van geld om spionnen en contacten te krijgen. Via die contacten hoopte hij het geschonden vertrouwen in Groot-Brittannië weer te herstellen en erachter te komen met wie hij het beste zaken kon doen. De Oranjes bleken bij de gewone bevolking nog zeer populair en stonden dermate onder druk dat ze na enig aarzelen bereid bleken de door Harris geboden hulp aan te nemen. Nu was het voor Harris zaak de Oranjes weer aan de macht te zien krijgen. Aanvankelijk bouwde hij aan een sterke oppositie door zowel enkele provincies aan de zijde van de stadhouder te krijgen als ook het volk te bewerken om voor de Oranjes in opstand te komen. Verder zorgde Harris ervoor dat zijn regering door hem zo goed mogelijk werd geïnformeerd alhoewel dat soms achteraf gebeurde. Zijn regering ging er min of meer van uit dat degene die ter plaatse was beter kon inschatten welke maatregelen noodzakelijk waren. Daarbij was Groot-Brittannië geen absolutistisch geregeerde staat waar alleen de vorst het beleid bepaalde. Een intelligente diplomaat als Harris kon op basis van vertrouwen en goede argumenten dus veel bereiken.

Zijn aanvankelijke idee dat het volk tot opstand bereid was bleek echter niet te

kloppen met de werkelijkheid. Zo verhinderde het wantrouwen van de dokwerkers ten opzichte van de regenten samenwerking tussen beide groepen. Een geluk was echter dat Pruisen bereid bleek de geschonden familie eer te willen wreken en hiervoor troepen in wilde zetten. Nu zag Harris kans op een restauratie van de stadhouderlijke macht en een verbond tussen Groot-Brittannië, Pruisen en de Republiek. Daarnaast rapporteerde Harris dat er geen Franse plannen tot interventie ten gunste van de Patriotten waren. Pitt ging echter niet alleen op de rapportages van Harris af maar stuurde een gezant om diens rapportages te controleren. Toen deze bleken te kloppen bleek Groot-Brittannië bereid tot dreiging richting de Fransen en trokken de Pruisen de republiek binnen.

Het verst ging Harris nog toen hij het volste vertrouwen van de koning genoot. Op basis van zijn discretionaire bevoegdheden sloot hij zelf een voorlopig bondgenootschappelijk verdrag met de koning van Pruisen. Het werd hem vergeven omdat dit toch al de bedoeling was maar volgende ambassadeurs kregen niet meer die ruimte die Harris heeft mogen genieten.

Omdat Harris een grote mate van handelingsvrijheid had kan niet gezegd worden dat hij zijn bevoegdheden heeft overschreden. Integendeel, zijn voorganger in de Republiek had dezelfde instructies. Daarbij handelde hij in het landsbelang en zijn meerderen zagen dat ook wel in. Desondanks heeft hij geluk gehad dat Pruisen bereid bleek de Republiek binnen te willen vallen. Ware dit niet zo geweest dan is het nog maar de vraag of Groot-Brittannië bereid zou zijn geweest tot het inzetten van geweld.

Bronnen:

British Library

Literatuurlijst

Bronnen

- Ellis, G., *History of the Late Revolution in the Dutch Republic* (London 1789).

Bronnenuitgaven

- Fruin, R., *Dépêches van Thulemeyer 1763-1788* (Amsterdam 1912).
- Harris, James 3rd Earl of Malmesbury, *Diaries and correspondence of James Harris, first Earl of Malmesbury* (London 1844).

Literatuur

- Black, Jeremy, *British foreign policy in an age of revolutions, 1783-1793* (Cambridge 1994).
- Black, Jeremy, *British diplomats and diplomacy 1688-1800* (Exeter 2001).
- Cobban, Alfred, *Ambassadors and secret agents. The diplomacy of the First Earl of Malmesbury at the Hague* (Londen 1954).
- Colenbrander, H.T., *De patriottentijd. Hoofdzakelijk naar buitenlandse bescheiden. Deel 2: 1784-1786* (Den Haag 1898).
- Meerkerk, E.M. van, *Willem V en Wilhelmina van Pruisen, de laatste stadhouders* (Amsterdam 2009).
- Sas, N.C.F. van, *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit 1750-1900* (Amsterdam 2005).
- Schama, S.M. *Patriots and liberators: revolution in the Netherlands, 1780-1813* (London 1977).

- Scott, H.M., *British foreign policy in the age of the American Revolution* (Oxford 1990).
- Scott, H.M., 'Sir Joseph Yorke and the Waning of the Anglo-Dutch Alliance, 1747-1788', in: Bob Moore en Henk van Nierop (red.), *Colonial Empires Compared, Britain and the Netherlands, 1750-1850* (Chippenham 2003).
- Wit, C.H.E. de, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787* (Oirsbeek 1974).